

Република България
ИКОНОМИЧЕСКИ
И СОЦИАЛЕН СЪВЕТ

СТАНОВИЩЕ

на

ИКОНОМИЧЕСКИЯ И СОЦИАЛЕН СЪВЕТ

на тема

**„ПАЗАРЪТ НА ТРУДА В УСЛОВИЯТА НА ФИНАНСОВА
И ИКОНОМИЧЕСКА КРИЗА – ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
И ВЪЗМОЖНИ РЕШЕНИЯ”**

(разработено по собствена инициатива)

Икономическият и социален съвет на Република България включи в Плана за дейността си през 2009 г. разработване на становище на тема

**„ПАЗАРЪТ НА ТРУДА В УСЛОВИЯТА НА ФИНАНСОВА
И ИКОНОМИЧЕСКА КРИЗА – ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
И ВЪЗМОЖНИ РЕШЕНИЯ”**

Становището е по собствена инициатива на ИСС и разработването му е разпределено на постоянната Комисия по труд, доходи, жизнено равнище и индустриални отношения и постоянната Комисия по икономическа политика.

С решение от съвместно заседание на двете комисии бяха определени:

- за докладчик по становището - г-н Пламен Димитров – член на ИСС от група II – синдикати и председател на постоянната Комисия по труд, доходи, жизнено равнище и индустриални отношения;

- за външен експерт по становището – доц. д. и. н. Мария Сотирова – Пловдивски университет “П. Хилендарски”.

Проектът на становището бе разработен и приет от съвместно (разширено) заседание на двете комисии на 10 юли 2009 г. На заседанието присъстваха и взеха участие в обсъждането на проекта представители на МТСП, НОИ, НАП, Агенцията за икономически анализи и прогнози, Агенцията по заетостта, Центъра за икономическо развитие.

Пленарната сесия на ИСС одобри настоящото становище на 17.07.2009 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Заключение и препоръки: основни тези, оценки и изводи.....	5
2. Ситуацията на трудовия пазар.....	11
Актуални процеси и проблеми: факти и оценки.....	12
Очаквания за конюнктурни промени.....	17
Съществуващи структурни противоречия и проблеми.....	21
3. Предложения за антикризисни политики и мерки на пазара на труда.....	25

ПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ

1. БВП – Брутен вътрешен продукт
2. ЕС – Европейски съюз
3. ЕК – Европейска комисия
4. ЕИСК – Европейски икономически и социален комитет
5. МФ – Министерство на финансите
6. НОИ – Национален осигурителен институт
7. ЗНС – Закон за насърчаване на заетостта
8. КТД – Колективно трудово договаряне
9. МРЗ – Минимална работна заплата

1. Заключение и препоръки: основни тези, оценки, изводи

1.1. Кризата, обхванала световната икономика, се оценява за безпрецедентна не само по своята дълбочина и мащаби, но и по своята природа, която не се вписва в теориите за икономическата цикличност. Счита се, че генетичните причини за нейното възникване се коренят в несъвършенствата на методологията за регулиране на пазарната среда, което позволява на пазарните субекти да вземат твърде рискови решения, доминирани от мощни корпоративни и групови интереси. В резултат на това се генерират сериозни икономически неравновесия, довели до непознати след Великата депресия икономически сътресения и срыв на обществен оптимизъм.

1.1.1. Сред сериозните пазарни неравновесия, превърнали се в един от фундаменталните фактори на кризите, е **неравновесното пазарно разпределение на дохода между притежателите на производствените фактори – капитал и труд**. Пазарното разпределение е в полза на капитала, затова и доходът от труд осигурява потребление, респективно търсене, което е под възможностите на дохода от капитал да развива производствен капацитет в реалния сектор на икономиката. Затова свободният ресурс търси други, по-доходни възможности, особено при ползването на производни инструменти. Чрез тях се преразпределят при висок риск и висока доходност ресурси, създадени в реалния сектор. При това възниква риск и от неправилното оценяване на тяхната връзка и взаимозависимост с реалния сектор. Затова и финансовите кризи не се ограничават само до финансовите пазари. Те неминуемо преминават в реалния сектор, прерастват в икономически кризи, чиито последици са всеобхватни, защото дефицитът на ликвидност се отразява върху свиване на търсенето и на фирмите, и на домакинствата.

1.1.2. Една от възможностите за редуциране на икономическите неравновесия е да се **преодолее дисбалансът в социалните позиции на основните агенти на трудовия пазар чрез насърчаване и утвърждаване на колективното трудово договаряне**. А това е постижимо като престане да се митологизира автоматизмът на пазарното взаимодействие между търсенето и предлагането на труд, а трудовият пазар се възприема и развива като диалогов процес между социалните партньори. Инструменти за това

съществуват и са доказали своята ефикасност. Необходимо е само да се вземат консенсусни решения, които да създават реални условия и правителствени гаранции за разрастване на обхвата и утвърждаване на колективното трудово договаряне (КТД) в реален пазарен институт за представителство и съгласуване на интересите между труда и капитала. По такъв начин е възможно да се уравни се до голяма степен пазарното разпределение на дохода, като се отчита реалният принос на производствените фактори в нарастването на производителността на труда и ефективността на бизнеса.

1.2. Дебатите върху кризата очертаха един ключов проблем – регулацията на пазарите. Изходът от кризата, бъдещото развитие на икономиката и социалната кохезия се свързват най-вече с **преоценка на регулативната роля и намеса на държавата**. Акцентира се на този проблем, тъй като все още се предлагат антикризисни политики и мерки, които отново залагат на идеи и решения за дерегулация и либерализиране на пазарите. Едва ли това е успешната „терапия” в настоящата ситуация. Реалистичните антикризисни действия за възстановяването на националните и глобалната икономики са създаването на **нов регулативен модел на държавно въздействие и нов глобален ред, в който да намерят отражение и очертаните от Европейската комисия (ЕК) цели за намаляване с 25 на сто на административните бариери пред бизнеса.** /COM(2007)23/. Необходимо е държавните усилия да се концентрират в няколко направления.

Първо, фокусиране на публичните финансови ресурси и управленски механизми към капитализиране на новите фактори на икономически растеж и конкурентоспособност. Новите конкурентни предимства, съвременната конкурентоспособност и на компаниите, и на нациите не могат да се реализират без разностранна държавна подкрепа.

Второ, на бизнеса е необходима не само статистическа (минала) информация, а най-вече индикативна и прогностична информация за ранно предупреждение относно промените в стопанската конюнктура. Такава система може реално да подпомага пазарните субекти за вземането на решения в условия на трудно предсказуема или рискова среда, каквато е съвременната икономическа действителност.

Трето, държавните институции да прокарат своята регулативна роля върху стопанските процеси чрез разработване и предлагане на методи и технологии за вземане на решения, в

основата на които стоят изследвани, обосновавани и доказани факторни зависимости.

1.3. Антикризисните мерки в подкрепа на заетостта и трудовия пазар могат да оправдаят вложените в тях очаквания и залози в **условия на стабилна и предвидимо променяща се макроикономическа среда**. ИСС застъпва становището за подържане на макроикономическа стабилност чрез прилаганите инструменти на Паричния съвет. А, както е известно, неговото безпроблемно функциониране предполага, наред с всички други условия и гаранции, и един по-гъвкав пазар на труда, разбран като пазарно определяне на работната заплата. При тези обстоятелства е необходимо правителството да подходи с подчертан интерес и управленска компетентност към социалния пакет от антикризисни механизми на пазара на труда. В него определена тежест следва да се отдаде на политиките и мерките, чрез които се овладяват социалните последици на гъвкавостта на работните места, което предполага защита на дохода на едно достойно равнище, както и подкрепа, и стимулиране на активно трудово поведение на безработни и заети на пазара на труда.

1.4. Към момента глобалната икономическа конюнктура не подава сигнали за оптимистични нагласи. **Очакванията са за удължаване и задълбочаване на кризата**, което неминуемо означава утежняване и усложняване на икономическата и социалната ситуация и в България. Според ИСС негативните очаквания налагат да се предприемат по-мощни правителствени действия – от правителствен план за противодействие на кризата към разработване на национална антикризисна програма, насочена и към икономическо възстановяване и реструктуриране на националното стопанство. И, което е твърде важно, чрез механизмите на социалния диалог да се мобилизира целият управленски и интелектуален потенциал на управляващи и опозиция, на бизнеса и синдикатите, на гражданския сектор за изход от кризата и за по-справедливо разпределение на нейните финансови тежести и социални последици.

1.5. ИСС предлага при разработването на **националната програма от антикризисни политики и мерки** да се подходи комплексно, като се отчетат следните изисквания:

Първо. Водещо начало в антикризисната правителствена програма да заемат европейските инициативи. Не защото са

европейски, а защото чрез тях се интервенира по изключително комплексен подход върху пазара на труда: конюнктурен – структурен; краткосрочен – дългосрочен; икономически – социален. Общоевропейският „подход” срещу кризата изисква да се намерят националните проекции и измерения и на няколко изключително значими и по-нови документа на ЕК – „Движеща сила за възстановяването на Европа” COM (2009) 114, „Споделен ангажимент за трудова заетост” COM (2009) 257 и на програмата „Нови умения за нови работни места” (2008) 868.

Второ. Отражението на глобалната криза е най-вече върху реалния сектор на икономиката, което налага фокусирането на правителствените политики и мерки към: бизнеса от реалния сектор, хората и техните домакинства, ключовите обществени системи – социалното осигуряване, здравеопазването и образованието, за да се предотврати тяхното дестабилизиране. При това антикризисните политики и мерки, подкрепяйки бизнеса и заетостта, да са насочени към и да стимулират процесите на реструктуриране и на предприятията, и на националната икономика.

Трето. Да се постигне еднопосочност на предприеманите мерки и инструменти в трите основни направления на въздействие: икономическа политика – за подкрепа и реструктуриране на бизнеса, за запазване и последващо нарастване на продуктивната заетост; социална политика – постигане на социална защита, стимулиране на активно поведение и подкрепа на хората за адаптиране към променящата се конюнктура на трудовия пазар; институционална политика – промяна и адаптиране на регулациите с оглед балансиране на работодателската свобода и социалната сигурност (flexicurity) като подход, приложим и за по-справедливо разпределение на тежестите на кризата.

1.6. В съответствие с така очертаните позиции ИСС предлага правителството съгласувано със социалните партньори да **дефинират ясни приоритети и стимули за подкрепа на бизнеса и процесите на неговото реструктуриране** с публични ресурси и друг тип интервенции от рода на преференциални условия за достъп до кредитен ресурс, гарантиран от държавата, достъп до финансов ресурс от структурните фондове и др. Недопустимо е да се подкрепят предприятия и организации, банкрутирали поради неефективен мениджмънт, или предприятия без потенциал за конкурентоспособност и технологична модернизация. За тази цел ИСС счита за необходимо правителството да дефинира и публично да обяви:

❖ Приоритетите на една съвременна национална индустриална политика;

❖ правителствените инструменти (не само финансови ресурси, но и други институционални механизми), подкрепящи бизнеса за реализиране на индустриалната политика;

❖ критериите и изискванията за достъп на предприятията до публични ресурси и държавна подкрепа за изход от кризата, като сред тях с особена тежест да се открий изискването за разкриването на нови работни места;

❖ насърчаване на кредитната активност на търговските банки към предприятия от икономически дейности, свързани с новите индустрии и сектори, с новите възобновяеми енергийни източници и ресурси с потенциал за конкурентоспособност на отворените международни пазари;

❖ разширяване на преференциалните условия (фискални и други) за стимулиране развитието на бизнеса в икономически изостанали региони и селищни системи с оглед преодоляване на драстичните регионални различия в икономическото им развитие и в равнището на заетостта.

1.7. По отношение политиката по заплащането на труда ИСС в своите предложения се придържа към позицията, формирана от Европейския икономически и социален комитет (ЕИСК) на Срещата на върха по заетостта. Стремещт е да се оползотворят ефектите от двойствената роля на трудовите възнаграждения като основен инструмент за изход от кризата. Работодателите не бива да се придържат към политика на замразяване и/или задържане на работните заплати като безусловна антикризисна мярка. В условия на криза, в контекста от мерки за реструктуриране, изключително важно е работните заплати да следват динамиката на производителността на труда. По такъв начин е възможно да се постигне така необходимото равновесие между нарастване на търсенето и запазване на ценовата конкурентоспособност.

1.8. Социалните последици от кризата поставят социалната политика в равностойно значение с икономическата политика на правителствата. Всеки засегнат от кризата трябва да получи социална защита: първо – на дохода; второ – на шансовете си за заетост, включително и чрез трудова мобилност; трето – на шансовете си за адаптиране към процесите на реструктуриране на трудовия пазар, включително чрез квалификация и преквалификация. Преди всичко е необходима своевременна и

адекватна на ситуацията **преценка на правните норми относно социалния риск „безработица“**. И „по обхвата на безработните с право на обезщетения“, и по „коэффициент на компенсиране на дохода“ обезщетенията за безработица в България са на дъното на социалната защита. Това не е нито частен, нито конюнктурен проблем, а принципен, дори структурен, тъй като се отнася до съотношения между принос и права, както и до пропорции на доходи на населението от различни източници.

1.9. В съответствие с насоките за реструктуриране на икономиката и създаване на продуктивна заетост ИСС предлага да се разработи и приеме **национална програма, аналогична на програмата на ЕК за „Нови умения за нови работни места“**. С нея е възможно да се актуализират прилаганите политики, да се поставят нови цели и приоритети, както и да се преодолеят съществуващи структурни несъответствия между изискванията на бизнеса и характеристиките на работната сила по отношение на професии и равнище на квалификация. Решаването на този проблем има дълготрайни, стратегически ефекти в реструктурирането на образователната система, системата на професионалното обучение и квалификация и на системата на заетост.

1.10. Актуалната ситуация налага да се оползотворят в максимална степен възможностите, които ЕК предоставя за **нарастване на финансовите ресурси за противодействие на кризата по линия на структурните фондове**, както и облекчаване на финансовите условия и опростяване на административни процедури за достъп. Изискванията за реструктуриране и адаптиране на работната сила към реалните и очаквани промени фокусират политиките и мерките на пазара на труда най-вече към капитализиране на потенциала на заети, безработни, и най-вече на младежи по програмата „Нови умения за нови работни места“, преодоляване на регионалните различия в заетостта, реализиране на програмите за активно социално включване, улесняване и стимулиране на трудовата мобилност и др. Един от критериите в разпределението на ресурсите по структурните фондове следва да бъде разширяване на социалната база на тяхното въздействие.

1.11. ИСС отдава изключителен **приоритет на финансовата стабилност на ключовите обществени системи – социалното осигуряване, здравеопазването, образованието**. Същевременно първите рестриктивни мерки, които се обявиха в публичното

пространство, бяха насочени към свиване на публичните разходи в образованието. Сериозни заплахи за финансовата стабилност се очертават най-вече по отношение на социалното осигуряване. Справката за приходите и разходите на Националния осигурителен институт (НОИ) към 31 май 2009 г., изготвена по бюлетина на Министерството на финансите (МФ), вече разкрива значими дефицити. Към посочения период постъпленията по бюджета на НОИ са изпълнени в размер на 35.9 на сто, а разходите – на равнище от 37.5 на сто. Освен това за първите четири месеца на 2009 г. приходите от вноски във фондовете на Държавното обществено осигуряване (ДОО) са намалели с 5 на сто от заложеното в бюджета. Ако към това се прибави и намаляване на размера на осигурителните вноски, системата е изправена пред сигурен фалит. Следователно при очаквано намаление на приходите и нарастване на разходите на осигурителната система, очертаващият се финансов дефицит е „обречен” само на нарастване. По-важните констатации и предложения, извлечени от дебатите по този проблем, се отнасят до следното:

❖ Преобладаваща част от членовете на ИСС оценява за рискови предложенията за намаляване на осигурителните вноски в условия на криза.

❖ Нецелесъобразно е да се предприемат и други действия за промяна на системата. Безусловно са нужни сериозни и то принципни, същностни, структурни промени, но те следва да се обмислят и реализират при една нормална икономическа ситуация.

❖ Преди да се пристъпи към свиване на разходите за услуги от общ социален интерес следва да се оптимизират най-напред неефективните разходи в публичната администрация – централна и местна.

2. Ситуацията на трудовия пазар

2.1. Икономиката на България навлезе бавно, но сигурно в рецесия на икономическата активност. Забавянето е с времеви лаг от 6 месеца. Това, което се случваше в икономиките на индустриално развитите страни в края на 2008 г., се случва в българската икономика в средата на 2009 г. Ако в края на годината (IV-о тримесечие на 2008 г.) БВП намалява с 1.6 на сто в сравнение с III-то тримесечие на 2008 г., то процесите през 2009 г. интензивно се задълбочават. Първото тримесечие на 2009 г. отбелязва намаляване на БВП с темп от минус 3.5 на сто в сравнение със същото тримесечие на 2008 г. и с 5 на сто спрямо предходното IV-то

тримесечие на 2008 г. Актуалната информация очертава задълбочаващо се влошаване на икономическата конюнктура. Правителството вече официално обяви навлизането на икономиката на България в рецесия, след като неговата позиция премина през серия от колебливи, двусмислени и противоречиви оценки – от отричане на кризата до разработването на правителствен план за антикризисни мерки, известен като „Планът Станишев”.

Актуални процеси и проблеми: факти и оценки

2.2. Информацията от различните информационни източници разкрива **противоречива картина за ситуацията и динамиката на трудовия пазар**, което затруднява дефинирането на ясни и категорични оценки. Тримесечните наблюдения на работната сила на Националния статистически институт, както и административната информация на Агенцията по заетостта (АЗ) очертават влошаване на индикаторите на трудовия пазар, но техните равнища и динамика все още не показват драматични изменения, вещаещи неговия срив. Картината, описана в цифри и факти, е следната:

2.2.1. Според наблюденията на НСИ през I-то тримесечие на 2009 г. числеността на заетите лица на 15 и повече години спрямо I-то тримесечие на 2008 г. е намаляла с 27 100, а за категорията зети лица между 15 и 64 г. намалението е с 24 600. Това изменение е от порядъка на 0.8 на сто и при двете разглеждани групи на годишна база. В резултат на тези промени коефициентът на заетост през I-то тримесечие на 2009 г. на лицата на 15 и повече години намалява с 0.2 пункта – от 49.7 на сто на 49.5 на сто, а коефициентът на заетост на лицата на 15 и 64 г. се запазва на един и същ размер от 62.6 на сто на годишна база. В сравнение обаче с предходното IV-то тримесечие на 2008 г. намалението в абсолютната численост на заетите на 15 и повече години е далеч по-драстично – от порядъка на 101 700 при населението на 15 и повече години, което предполага и съответно снижаване на равнището на икономическа активност.

2.2.2. Чувствително намаление на абсолютната численост се наблюдава при наетите по трудово и служебно правоотношение. От м. юли 2008 г., когато се регистрира своеобразен пик от 2 526 056, започва свиване на числеността на този статус, която през м. декември на същата година достига до 2 436 128, което е по-малко с 3.6 на сто за разглежданото полугодие. Очертаната тенденция на свиване на заетостта кореспондира с изнесените факти за свиване на икономическата активност през разглеждания период.

2.2.3. Успоредно с намаление на заетостта статистическата информация разкрива и намаление от 6600 души на безработицата през първото тримесечие на 2009 г. в сравнение със същото тримесечие на 2008 г., като при безработните лица между 15 и 64 г. нейното намаление е от порядъка на 7000. В резултат на тази динамика равнището на безработица достига 6.4 на сто на годишна база, което е по-малко с 0.2 пункта в сравнение с I-то тримесечие на 2008 г. за безработните лица между 15 и 64 г. Около същия размер гравитира и равнището на безработица при възрастовата група на населението на 15 и повече години. В сравнение с предходното IV-то тримесечие на 2008 г. изменението на безработните лица, както може да се предполага, е с обратен знак. Безработните лица нарастват с 44 500 – т.е. от 177 700 достигат до 222 200. В случая до голяма степен се възпроизвеждат сезонните колебания в заетостта – приключване на сезонни дейности, както и на субсидираната заетост по проекти от различни програми на Министерството на труда и социалната политика (МТСП). Безусловно в отчетеното нарастване на безработицата определено влияние има и икономическата криза, но на този етап е трудно да се определи нейният „принос” и то на годишна база.

2.2.4. Информацията от Агенцията по заетостта разкрива аналогични процеси и тенденции, но вече описващи по-детайлно ситуацията на трудовия пазар. От м. октомври 2008 г. тенденцията на постоянно намаляване на безработицата спира. Конюнктурата значимо се влошава през декември 2008 г., извън ежегодните сезонни колебания, очертаващи се още от м. октомври. Тогава чувствително в сравнение с предходните месеци нараства числеността на регистрираните безработни – със 7.1 на сто през м. декември в сравнение с м. ноември на 2008 г. А новорегистрираните през месеца безработни в сравнение с предходния месец се увеличават с 14.4 на сто (с 4309 лица) и достигат 34 249. В резултат на тези процеси равнището на безработица през декември 2008 г. достига цифрата от 6.27 на сто в сравнение 5.85 на сто през ноември 2008 г.

2.2.5. От началото на новата 2009 г. конюнктурата на трудовия пазар от месец на месец продължава да се влошава. През м. януари се регистрира своеобразен бум в показателя „регистрирани безработни лица през месеца”. В сравнение с м. декември техният брой практически се удвоява – от 34 249 на 65 132 човека. В края на м. май 2009 г. безработицата достига равнище от 7.08 на сто, което представлява 262 097 безработни лица. Увеличението е с 47 405 човека за периода септември 2008 – май 2009 г.

2.2.6. Свободните (или незаетите в края на месеца) работни места на първичния пазар на труда, които включват и работни места по мерки за заетост по ЗНЗ, бележат сравнително устойчива динамика, в основата на което се крият и конюнктурни, и структурни проблеми на трудовия пазар. В рамките на периода, през който се заражда и проявява кризата, релефно се очертава процес на свиване и последващо нарастване на броя на свободните работни места. Ако от август до декември на 2008 г. техният брой намалява от 12 724 на 6015, то за първите пет месеца (януари – май 2009 г.) общо в бюрата по труда са заявени 64 198 свободни работни места, което е с 183 броя по-малко в сравнение със същия период на 2008 г. При това следва да се има предвид, че тези цифри не включват други заявявани свободни работни места в структури (предимно частни) извън бюрата по труда. Месец май поставя началото на нов спад на броя на незаетите работни места. Динамиката на пазара на труда, погледната в един такъв аспект, разкрива преди всичко сезонни, до известна степен структурни, но не и чувствително повлияни от кризата конюнктурни изменения.

2.2.7. По отношение на производителността на труда, като друг изключително важен показател на системата на заетост, се очертават сериозни структурни и конюнктурни процеси и проблеми.

❖ Структурните проблеми рефлектират върху степента на ефективност на заетостта дори и през годините на икономическото оживление. Анализът на статистическата информация за един по-дълъг период от време показва, че са несъвместими ефективна и пълна заетост. Повишаването на равнището на заетост и съответно намаляването на равнището на безработица се съпровожда с намаляване на производителността на труда. И обратно, при свиване на заетостта производителността на труда се увеличава. А това означава, че технологичният потенциал не позволява икономиката да функционира ефективно на равнището на потенциала от работна сила.

❖ Конюнктурните проблеми се проявяват през първото тримесечие на 2009 г., когато се регистрира задълбочаващо се влошаване на ефективното използване на трудовия потенциал – най-вече в сферата на индустрията. Производителността на труда в реално изражение в този сектор започва да намалява от III-то тримесечие на 2008 г., когато нейното изменение в сравнение с предходното II-о тримесечие се отчита с отрицателни стойности - минус (-0.5 на сто). През IV-то тримесечие на 2008 г. процесът се задълбочава и намалението вече е с -5.1 на сто, а през I-то тримесечие на 2009 г. отрицателният темп е с размер от -9.5 на сто.

В сравнение с I-то тримесечие на 2008 г. намалението на производителността на труда е драстично. Ако през това тримесечие е отчетен ръст от 3.4 пункта в сравнение с аналогичното на 2007 г., то през първото тримесечие на 2009 г. в сравнение с първото тримесечие на 2008 г. намалението на производителността на труда е с почти една десета -9.5 на сто. Влошаващата се ефективност в използването на трудовия потенциал може да се обясни с предприетите от работодателите и правителството „меки мерки” за спасяване на заетостта, като: принудителни отпуски, преминаване към намалено работно време, извършване на извънпланови ремонти и др. Другата, по-трайна причина според оценки на експерти се крие и в неефективния мениджмънт на предприятията. Свидетелство за това е статистически отчитаната степен на използване на производствения потенциал, която не превишава 75 на сто от неговия капацитет.

2.2.8. Равнището на средната работна заплата в реално изражение запазва известна инерционна динамика от 2008 г. Нейното нарастване през I-то тримесечие на 2009 г. е с индекс от 109.7, близък до тези за тримесечията на 2008 г. През следващото II-о тримесечие на 2009 г. се отбелязва процес на задържане на динамиката с очаквания за замразяване на равнищата на заплащане на труда. Освен обективните обстоятелства, определен принос за това имат и широко прокламираните правителствени мерки за редуциране на разходите за труд в публичния сектор.

2.3. Структурите на КНСБ – отрасловите и браншовите федерации, общинските и областните съвети подават далеч **по-тревожна от официалната информация за масови по-интензивни съкращения на работници и служители, респективно за закриване на работни места.** Така например, по разчети на КНСБ съкратените работници и служители от края на 2008 г. към юни 2009 г. достигат цифрата от около 100 000, за разлика от официалната информация, според която регистрираните общо безработни лица през май 2009 г. са 262 097, а регистрираните през същия месец безработни - съответно 31 645.

2.4. Твърде впечатляваща е **информацията на НАП и на НОИ за динамиката в числеността на отпадащите от осигурителната система.** Само за първите четири месеца на 2009 г. числеността на осигурените лица е намаляла със 140 000 лица в сравнение със същия период на 2008 г. Или техният размер се увеличава драстично (в пъти) в сравнение с информацията за абсолютната численост на новорегистрираните безработни лица. Безусловно върху величината на тази група оказват влияние

различни фактори и обстоятелства. От една страна, това е потокът от заети, които по естествен път напускат системата на заетост – пенсиониране при нормални и/или преференциални условия. Не бива да се пренебрегва и контингентът от работещи, които преминават на половин работен ден по линията на правителствената субсидия за поддържане на заетостта на застрашените от съкращаване. Практически всеки втори от тях се третира като отпаднал от системата на осигуряване. Независимо от убедителността на причините и аргументите, мащабите и интензивността на този поток формират тревожни сигнали относно реалните размери на засегнатите от икономическата криза.

2.5. Очертаните процеси на трудовия пазар дават основание да се разкрият потоците и посоката на движение на работната сила. Преди всичко **отливът от системата на заетост е далеч по-мощен от това, което показват или не са в състояние да покажат компетентните институции.** С висока степен на вероятност може да се твърди, че най-мощният поток е от заетост към неактивност. Или това са хора, които по една или друга причина нямат право на обезщетения за безработица и не се регистрират в бюрата по труда като търсещи работа. Като състав тук се включват работещите без трудово правоотношение (без регистриран трудов договор), работещи пенсионери, самонаети. Като друг съставен поток, част от потока на преход към неактивност, може да се идентифицира този, който включва напускащите системата на заетост поради придобиване на право за пенсиониране по нормален или преференциален ред. Накрая, но не и по численост, се откроява потокът, който визира прехода от заетост към безработица и на основата на който се изчислява официалното равнище на безработица.

2.6. Анализът на изходящите от заетостта потоци, като размер и състав, ориентира към **предприемане на адекватни на ситуацията мерки.** Ако първите съкращения, формиращи изходящите от заетостта потоци, включват маргинализирани групи, с ниско образование и без професионална квалификация, то задълбочаването на кризата (каквито са очакванията) ще генерира съкращения и безработица на хора с професионална квалификация. Както първата вълна от необразовани и неквалифицирани, така и следващите вълни от безработни и неактивни се нуждаят от подкрепа (финансова и институционална) в търсенето на нова заетост или за адаптиране към изискванията на трудовия пазар чрез ограмотяване, професионално обучение и квалификация. Процес, който през последните години получи силно ускорение, но стои все

още открит въпросът по отношение на ефикасността и ефективността на публичните инвестиции в повишаването на професионалния капацитет на работната сила.

2.7. Представената динамика на основните макроикономически индикатори (заетостта и безработицата) на трудовия пазар дават основание да се направят определени констатации и оценки.

Първо. Сигнали за забавяне на икономическата активност се появяват през последното тримесечие на 2008 г., когато започват и първите съкращения в преработващата индустрия, респективно и първите симптоми за влошаване на конюнктурата на трудовия пазар.

Второ. Чувствителните изменения в безработицата и заетостта започват от началото на 2009 г. От тогава досега се наблюдава интензивно свиване на икономическата активност, в резултат на което абсолютната численост и равнището на безработица се увеличават.

Трето. Реалистично е да се предположи, че определен ефект върху отложеното влошаване на конюнктурата на трудовия пазар имат и предприетите „меки“ работодателски мерки и финансова правителствена подкрепа на предприятия за преминаване на половин работен ден с цел противодействие или отлагане на съкращенията на работни места.

Четвърто. Твърде смущаващи обстоятелства са очертаващите се в продължителен период от време информационен дефицит и разнобой между официалната информация, алтернативните информационни канали и субективните очаквания. У нас все още не е изградена информационна система за наблюдение на колебанията на трудовия пазар и ранно сигнализиране за конюнктурните промени. Проблем, който трябва да намери своето решение след поуките от актуалните икономически събития.

Очаквания за конюнктурни промени

2.8. Официалната информация не бива да се възприема с успокоение. С висока степен на вероятност може да се предположи, че **все още не е достигнато дъното на рецесията на националната икономика**. Това, което обуславя по-сериозните опасения, се свързва с глобалната икономическа конюнктура. Към момента все още липсват позитивни и обективни сигнали за съживяване на развитите икономики и подобряване на глобалната икономическа конюнктура. Затова и очакванията не се променят, дори се усилват негативните нагласи. А очакванията, както е известно, оказват по-

силно влияние върху поведението на стопанските субекти, отколкото статистическата или друг вид административна информация.

2.9. Ако прякото отражение на световната финансовата криза върху икономиката на страната е сравнително слабо поради неразвитостта на финансовите пазари, то **прерастването на кризата в икономическа създаде и създава сериозни заплахи за българската икономика.** Това е така, защото **българската икономика е отворена, респективно зависи от глобалната икономическа конюнктура.** Каналите на влияние са **разностранни и се разпростират върху основните източници на икономическата активност: износ - внос, кредитиране, преки чуждестранни инвестиции.** Ето защо реалистична представа за отражението на кризата върху конюнктурата на трудовия пазар може да се формира чрез оценка на динамиката на тези именно фактори. Те „понесоха” най-напред и най-силно ефектите от глобализацията на кризата.

2.9.1. Приносът на износа е изключително съществен за икономическата активност на страната. Неговият размер от 2007 г. е 63.4 на сто от БВП. Според наблюдения на международната икономическа конюнктура „ако износът може да нараства с 15 до 20 на сто годишно, икономиката на съответната страна може да расте със 7 до 8 на сто годишно.” (Търоу, Л., 2008, с. 289). А износът на България през последните години расте с темпове между 20-30 на сто към съответния период (месец, тримесечие) на предшестващата година. **Експортноориентираният характер на българската икономика я прави силно зависима от свиване на търсенето на международните пазари.** Ето защо първите симптоми на кризата се появиха именно по линията на износа. Ако през първото полугодие на 2008 г. износът с натрупване от месец на месец нараства в сравнение с аналогичните месеци на предходната 2007 г. с темпове от порядъка на 28.3 - 30.7 на сто, то след м. август износът започва от месец на месец да намалява, като през м. XII на 2008 г. темпът на растеж в сравнение с м. XII на 2007 г. вече е силно редуцирани - на 13.1 на сто. Драматично е свиването на износа от началото на 2009 г., когато на мястото на забавянето и свиването на растежа се появяват спадове от достигнатите равнища. Темповете на намаляване на износа през първите месеци на 2009 г. са от порядъка на двуцифрени величини, в сравнение с предходните периоди на 2008 г. През м. януари свиването се отчита с индекс от 72.3, а през април този процес достига доиндекс от 69.9, тоест намалението в сравнение с аналогичните месеци на предходната година е с темпове

от порядъка на 27.7 на сто до 30.1 на сто. Ако се направи опит да се оцени отражението на износа върху динамиката на икономическата активност, може да се предположи, че неговият „принос” за рецесията в националната икономика заема първо място сред негативните тенденции и очаквания. Освен това най-силно е отражението на износа върху преработващата индустрия, респективно върху свиване на обема на индустриалното производство.

2.9.2. Значим е приносът в икономическата активност и на кредитирането. Обемът на кредитния ресурс нараства с индекс 268.1 към декември 2008 г. в сравнение с декември 2005 г., в резултат на което неговият размер достига до 72.4 на сто от БВП в сравнение с 42.1 на сто за 2005 г. Кризата се отрази върху банковия сектор по линията на **ограничаване на ликвидността на финансовия ресурс, респективно свиване на кредитирането и нарастване цената на кредитния ресурс, завишаване на условията и изискванията за кредитоспособност на потенциалните клиенти, свиване на търсенето на кредити.** Това, което е характерно за банковата система, е свиване на кредитирането, който процес не е преминал в зоната на отрицателни стойности. Според информация от бюлетина „Банките на България” на БНБ през IV-то тримесечие на 2008 г. брутните кредити и аванси нарастват с 2 на сто, кредитите на предприятията с 1.6 на сто, експозициите на дребно с 3.5 на сто, жилищното ипотечно кредитиране с 5.4 на сто, като забавянето на растежа на годишна база е от порядъка на 31.2 на сто за предприятията и 33.8 на сто за експозициите на дребно. Най-голямо е свиването на кредитирането за такива сектори и дейности като недвижимо имущество, наемоотдаване и бизнес услуги – с 99.0 на сто, с 89.0 на сто в търговията и ремонтите и с 88.0 на сто за строителството. Твърде предпазливите антикризисни стратегии на търговските банки доведоха до необосновано за българските условия (по мнение на експерти и бизнесмени) повишаване на лихвените равнища по кредитите, както и тяхното едностранно променяне. А започналата от КЗК процедура за разследване на картелно споразумение между банките по лихвените равнища разкрива, че се заражда нездрав икономически интерес кризисната ситуация да се използва като средство за извличане на секторни ползи.

2.9.3. Преките чуждестранни инвестиции са и **„преки” канали за влияние на глобалната икономическа криза.** След рекордните постижения през 2007 г., когато техният размер достига цифрата от 6 516.6 млн. евро, още от средата на 2008 г. започват

негативни изменения. След юли 2008 г. от месец на месец притокът на ПЧИ намалява, като към края на годината процесът се задълбочава, а негативните тенденции продължават и в началото на 2009 г. За периода януари - април 2009 г. преките чуждестранни инвестиции са 955.4 млн. евро, което е с 968.9 млн. евро по-малко за съответния период на 2008 г. На фона на това намаляване се наблюдават и процеси на тяхното реструктуриране. Намалява притокът на ПЧИ в недвижимите имоти, а в строителството размерът им се свива почти наполовина. Значимо нарастване се наблюдава в преработващата промишленост и по-слабо в сравнение с други години в „търговията, ремонта и техническото обслужване”.

2.9.4. Вътрешното потребление е друг източник на икономическата активност. Високата ликвидност, която се генерира от различни източници (ръст на кредитирането и на преките чуждестранни инвестиции, трансфер на финансов ресурс от работещите българи в чужбина, нарастване на трудовите възнаграждения след 2005 г.) обуславя нарастването на крайното потребление и като абсолютна величина, и като относителен дял. Нараснаха както приходите от продажби на компаниите, така и търговията на дребно. И в тази сфера от края (ноември) на 2008 г. започват да идват сигнали, макар и противоречиви, за свиване на продажбите в търговията на дребно. Техният размер започва ежемесечно да се свива със следните темпове: м. XI 2008 г. - с 1.1 на сто; м. XII 2008 г. - съответно с 3.3 на сто; м. I 2009 г. - с 1.7 на сто. Този процес рефлектира и в крайното индивидуално потребление, което през IV-то тримесечие на 2008 г. нараства едва с 1.8 на сто, в сравнение с другите тримесечия I, II, III на годината, когато ръстът на потреблението е от порядъка съответно на 5.7 на сто, 5.3 на сто и 5.9 на сто. За разлика от другите разглеждани източници на икономическа активност, по отношение на вътрешното потребление не се регистрират поне към момента драматични процеси на свиване.

2.10. Динамиката в източниците на икономическата активност предполага следните изводи: **Първо**, сериозни кризисни процеси започват от началото на 2009 г., най-вече в индустриалния сектор. Почти всички отрасли и браншове на промишлеността през 2009 г. бележат спад спрямо същите месеци на предходната година, като най-засегнати се очертават експортноориентирани отрасли на преработващата индустрия. Така например, промишленото производство през април 2009 г. е спаднало с 20 на сто в сравнение с април 2008 г., а промишлените продажби за същия период са намалели с 20.7 на сто. Строителството е друг отрасъл, който

претърпява драстично свиване под въздействие на свиване на кредитирането и намаляване на притока на чуждестранни инвестиции. Процесът на свиване ще продължи да се задълбочава и през втората половина на настоящата година. **Второ**, на фона на глобалната конюнктура и очертаната от началото на 2009 г. негативна динамика в икономическата активност, може да се очаква динамично и драматично влошаване на ситуацията на трудовия пазар през втората половина на настоящата година. Връщането към двуцифрените равнища на безработица не е изключена перспектива в краткосрочен план.

Съществуващи структурни противоречия и проблеми

2.11. Влошаващата се конюнктура се наслагва **към трайни и структурни проблеми на трудовия пазар**. Реализираната икономическа динамика, нарастването на мащабите и равнището на заетост през последното десетилетие не преодоляха сериозните регионални различия. Управлявалите досега правителства не провеждаха последователна и целенасочена политика за хармонично регионално развитие, не предлагаха и не въведоха ефективни икономически инструменти за стимулиране на предприемаческата активност в икономически изостанали региони, области и общини. В резултат на това към настоящия момент регионалните различия са драматични както по отношение на равнището на заетост и безработица, така и по отношение на равнището на трудовите възнаграждения и средни доходи на човек от населението.

2.12. Постигане на **качествена заетост** като една от ключовите стратегически цели на ЕС според Европейската стратегия за заетост и Лисабонската стратегия за растеж и заетост, остава все още в сферата на пожеланията. Преди всичко липсват ясно дефинирани критерии за качествена заетост. Несъответствието между притежаваното образователно равнище и изпълняваната трудова дейност не може да се възприема като индикатор за некачествена заетост. Образователните, професионалните и квалификационни несъответствия и противоречия са сериозен проблем, но той не бива да се идентифицира като некачествена заетост, а като дефект и проблем на регулациите и на функционирането на институциите и организациите, опериращи на трудовите пазари и осъществяващи посредническата дейност между търсенето и предлагането на труд.

2.13. Съществуват сериозни професионални и квалификационни несъответствия между изискванията на работните места и професионалните характеристики на работната сила.

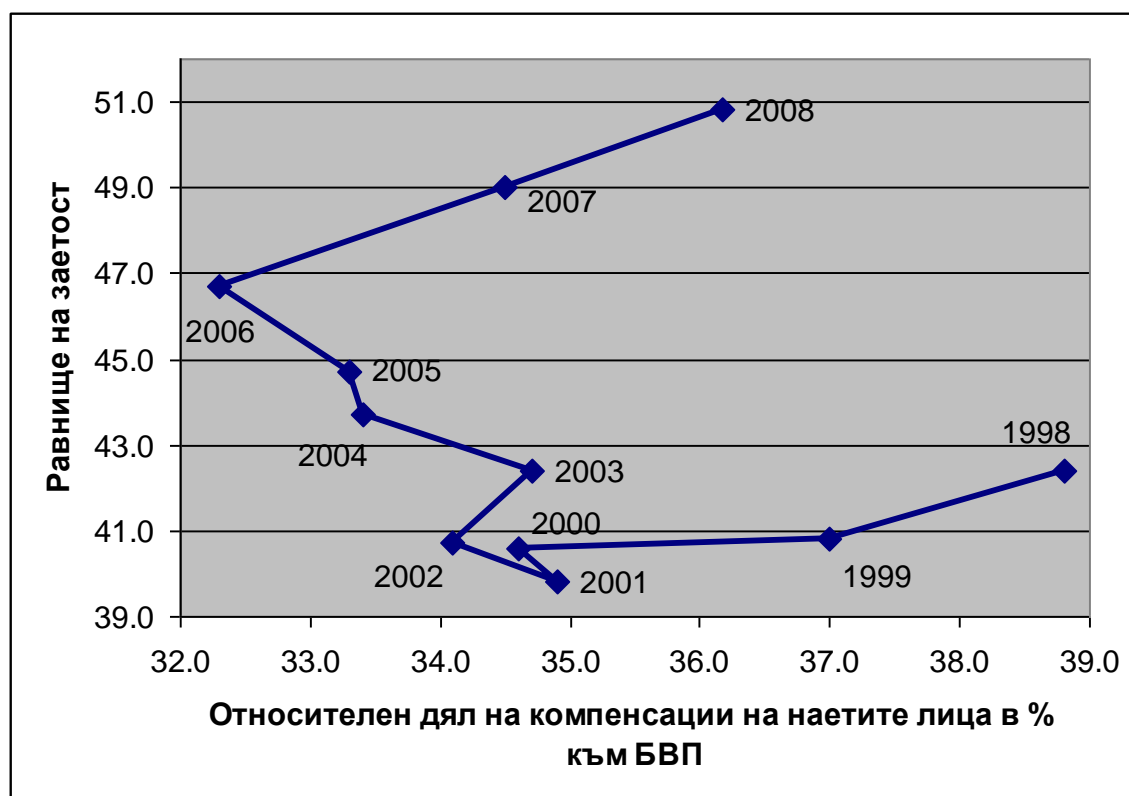
Индустриалният тип професии вече губи своята популярност и значимост, което развенчава мита, че България притежава важно конкурентно предимство – висококвалифицирана работна сила. Това твърдение беше вярно за друго време и друга епоха. България вече **губи конкурентни предимства в професионалното образование на работната сила в сферата на новите индустрии и новите технологии**. В ситуация на криза на трудовите пазари търсенето на специалисти с професионален профил информационни и комуникационни технологии се запазва. Освен на професионално равнище, несъответствия се проявяват и на квалификационно равнище, тоест по отношение на релевантността между изискуеми и притежавани професионални компетенции. В това отношение несъответствията са двустранни. От една страна, придобитите в образователната система професионални компетенции не съответстват на изискванията на бизнеса, в резултат на което се формират и нереалистични очаквания най-вече по отношение на работната заплата. А от друга страна, поради бавното и трудно технологично модернизиране на икономическите дейности бизнесът предлага и работни места под професионалните възможности на работната сила.

2.14. През последните години в годишните доклади на Агенцията по заетостта се отчитат **сериозни постижения на образователните програми за развитие на човешките ресурси и на субсидираните програми за заетост**. Независимо от наблюдаваните ефекти и мащабните за страната инвестиции както по линията на публичните ресурси, така и по линията на предприсъединителните инструменти и структурни фондове не е постигнат особен напредък в решаването на проблема с трайно безработните (с продължителност над 1 година), които практически са в ситуация на социално изключване. Техният размер все още се ситуира в рамките на около половината от регистрираните безработни лица. Допълнително утежняващ проблема фактор са подчертано етническите характеристики на тази социална група. В конкретния случай е необходимо да се направи всеобхватна оценка на ефективността на прилаганите политики, за да се търсят по-адекватни мерки и инструменти за развитие на трудовите навици и професионалните възможности за заетост на хората от тази специфична група.

2.15. Политиката по заплащането на труда **се доминира от конюнктурата на трудовия пазар. Връзката работна заплата – производителност на труда практически е разкъсана**. В заплащането на труда не се отчитат икономическите и финансови

резултати. Съществена причина за това е ниският обхват на КТД, особено в частния сектор. А в редица индустриално развити страни, независимо от равнището на синдикализация на трудещите се, е намерен механизъм за разширяване обхвата на КТД. По такъв начин става възможно съгласуване на динамиката на работните заплати с производителността на труда и финансовите резултати. Така например в Холандия, при ниска степен на синдикализация, колективните трудови договори покриват 85 на сто от заетите в частния сектор. Ето защо изпълнителната власт в консултации със социалните партньори следва да намерят гаранции за ефективно прилагане на предвидения в трудовото законодателство механизъм.

2.16. Ефектите от прилаганите политики и механизми по отношение на заплащането на труда релефно и синтетично се проявяват на равнище относителен дял на компенсациите за труд в БВП.

Противоречията и структурните проблеми в разпределението на дохода са очевидни. Относителният дял на компенсациите за труд в структурата на БВП се свива, независимо от нарастването на темповете на икономически растеж и нарастващото равнище на заетост. Или динамиката на тези два индикатора на икономическа

активност (ръст на БВП и ръст на заетостта) не води до нарастване или до възстановяване на разходите за труд през периодите с близки равнища на заетост.

2.17. Сивата икономика заема все още висок относителен дял, в резултат на което се инкасират сериозни икономически и социални последици като **деформиране на пазара, социален дъмпинг, осигурителни и фискални дефицити, повишени социални рискове за значим контингент от хора**. Освен това сивата икономика **деформира основните макроикономически съотношения и пропорции, формира нереални представи за размера на доходите**. Официалната статистика вече години наред отчита по-ниска средна работна заплата за частния сектор от средната работна заплата за страната и още по-ниска от средната работна заплата за публичния сектор. Разликата в средното равнище на заплащане между двата сектора е около една трета и тя се възпроизвежда трайно от година на година. Както и да се коригират статистическите данни, потоците в сивата икономика не могат да бъдат отчетени напълно, в резултат на което редица констатации и изводи имат вероятностен характер.

2.18. Успехът на антикризисните политики и мерки до голяма степен се предопределя от това до каква степен и по какъв начин ще се осмислят постиженията на икономическата активност и механизмите за нейната реализация от страна на управляващите бизнеса и държавата. Най-важното е чрез стратегиите и политиките за реструктуриране на предприятията и икономиката да се преодолеят съществените проблеми и противоречия на системите на заетост като: **Първо**, икономическата динамика се реализира по екстензивен път – чрез привличане на ресурси и преди всичко човешки. **Второ**, трудовата заетост е неефективна – нарастването на равнището на заетост не кореспондира с адекватно нарастване на производителността на труда. Или пълната заетост, функционирането на икономиката на равнището на своя потенциал при наличния технико-технологичен капацитет, е неефективна. **Трето**, връзката производителност на труда - работна заплата е разкъсана. Равнището и динамиката на заплащането не следва динамиката на производителността на труда. **Четвърто**, изпреварващото по отношение на производителността на труда нарастване на номиналната и реалната средна работна заплата през последните години не променя съществено разпределението на БВП. Относителният дял на компенсациите за труд в БВП, независимо от нарастването на заетостта (като абсолютна величина и като равнище), е стабилизирани в размер под равнището от 1998 г.

Следователно, ключовите характеристики на реализираната икономическа динамика са: екстензивен растеж, неефективна и нископроизводителна заетост, ниско заплащане на труда. Проблеми, които с цялата си острота стоят пред правителствата и социалните партньори и като икономически проблем, и като социална отговорност.

2.19. Безусловно 2008 г. маркира „апогея” и същевременно края на един 11-годишен период на икономически растеж. За оптимистите през този период е постигнат своеобразен икономически „бум”, след като страната беше сред водещите страни-членки на ЕС по икономическа динамика. За песимистите постиженията са бавни, трудни и незначителни, от гледна точка на догонващото развитие. Обективната оценка на периода означава възстановяване. Българската икономика си възстанови икономическата динамика и мащабите на икономическата активност. Въпреки постигнатия растеж правителствата, управлявали през периода на прехода, не успяха, дори не поискаха да модернизират индустрията на основата на съвременна индустриална политика, отчитаща националните конкурентни предимства; не успяха да преодолеят острите регионални различия в икономическата активност, респективно в заетостта. В резултат на това българската икономика за този период не успя да постигне критериите за ефективност и конкурентоспособност на отворените пазари.

3. Предложения за антикризисни политики и мерки на пазара на труда

3.1. България и всяка друга страна-членка на ЕС имат шанса и капацитета да преодолеят кризата и да поемат по пътя на икономическо възстановяване. Шансовете се свързват с бързата реакция и предприетата политика на европейско равнище, а капацитетът се формира от натрупвания се вече опит с прилагането на отворения метод за координация.

3.2. Преодоляването на очертаните конюнктурни и структурни проблеми на пазара на труда, през призмата на възприетите на европейско равнище ключови приоритети, предполага антикризисните политики и мерки да се систематизират в определени по-общи и по-конкретни направления. В този смисъл

ИСС предлага:
Мерки с макроикономически измерения

3.2.1. **Подготовка и разработване на варианти за дефицитен държавен бюджет за 2010 година.** Публичните финансови ресурси за противодействие на кризата вече са изчерпани, а с тях и ефектите от предприеманите меки мерки за отлагане на съкращенията. Очаква се и свиване на приходите в държавния бюджет. Ако за тази финансова година е възможно чрез оптимизиране и реструктуриране на разходите да се избегне дефицитът, то през следващата година това едва ли е реалистично.

3.2.2. **Съхраняване на съществуваща заетост, на жизнеспособни работни места в конкурентоспособни предприятия** от традиционните сектори и дейности на икономиката, както и в предприятия от новите индустрии, и нови енергетични сектори и източници, от високотехнологичните сектори чрез прилагане на различни организационни и финансови механизми като схеми за реорганизация на труда и работното време, подкрепяни с публични финансови ресурси и с ресурси от Европейския социален фонд.

3.2.3. **Осигуряване на достоен доход на хората, засегнати от загуба на работните си места.** За тази цел се предлага да се разработят механизми или да се въведат методи за определяне на равнищата на МРЗ и обезщетенията за безработица, за да се създават приемливи съотношения в доходите на населението на основата на принципа принос – права.

3.2.4. Не се оползотворяват напълно възможностите за социална защита по линията на най-новия обществено признат риск, какъвто е осигуряване вземанията на работниците и служителите при несъстоятелност на предприятията. В това отношение преди всичко е необходимо неговата нормативна уредба да се съобрази с европейската директива, третираща важни въпроси на трудовите права и равнища на обезщетения.

3.2.5. Кризисната ситуация отрежда изключителна значимост на проблема за въвеждане на **адекватен минимален социален доход**, инициатива на Европейската Антибедност Мрежа (EARN), получаваща широка подкрепа в активно провежданата европейска кампания. Целта е да се осигури базисен социален стандарт, който да тушира уродливите форми на социална диференциация и да гарантира достоен и нормален стандарт на живот.

Балансиране на гъвкавостта и сигурността в заетостта

3.2.6. Адаптиране на националната пътека за гъвкавост и сигурност на заетостта. Кризисната ситуация създава благоприятна среда за ускоряване на гъвкавостта на работните места, на работното време на организацията на труда (функционалната гъвкавост). Основният проблем най-вече в условия за криза е защитата на дохода и на заетостта. За тази цел е необходима **смяна на подхода – на мястото на едностранното, по оценка и с решение на работодателя въвеждане на системата flexicurity, да се наложи „договорената гъвкавост”, най-вече чрез механизмите на колективното договаряне.** А това е възможно чрез усъвършенстване на правната рамка, съобразявайки се с принципа „сигурност чрез законодателството – гъвкавост чрез колективното трудово договаряне”.

3.2.7. Ускоряване решаването на редица други проблеми, свързани със създаване на по-гъвкави условия на заетост, на организация на труда и работното време, динамизиране на пазара на труда чрез уреждане на статуса на агенциите за временна заетост, уреждане на условията на надомната работа, дистанционната работа или работата от разстояние.

Преструктуриране на заетостта и адаптиране на работната сила към новата заетост

3.2.8. **Формиране на съвременна национална индустриална политика,** която да отчита, от една страна, националните предимства и, от друга, да се вписва в създадения от Европейската комисия „Набор от инструменти за преструктуриране” и за създаване на продуктивна заетост. За тази цел е необходимо прилагането на организационни схеми, въвеждането на институционални условия, осигуряване на финансови ресурси. По-конкретно се има предвид:

- ❖ Реализиране на инфраструктурни проекти относно развитие на енергийните ресурси, особено възобновяемите, транспортни комуникации, комуникационни мрежи, технологични центрове с публични ресурси и с ресурси от структурните фондове на ЕС.

- ❖ Изграждане и стимулиране на мрежа от партньорства: публично-частни, между университетите, институтите и бизнеса в сектори и дейности със стратегическо значение и с дългосрочен ефект – иновативни предприятия за реализиране на иновативни

програми, продукти и услуги, изследователски проекти и програми и др. Новите идеи за нов бизнес и нова заетост следва да намерят адекватна и адаптивна към средата организационно-структурна форма.

❖ Осигуряване на достъп до финансов ресурс чрез: апортиране на материални активи, публична държавна и общинска собственост; осигуряване на публични финансови ресурси, гарантиран достъп до кредитен ресурс, в което отношение ЕК създаде механизми за микрокредитиране на малки предприятия и персонално предприемачество под различни форми на самонаемане.

❖ Осигуряване на благоприятна за предприемачеството среда, процес, който се развива интензивно през последните години, но подлежи на по-нататъшно усъвършенстване.

3.2.9. Разработване и приемане на **Национална програма „Нови умения за нови работни места”,** аналогична на едноименната европейска програма. Това е необходимо поради очакваните значими структурни размествания – интензивно разрастване на заетостта в сектора на услугите за сметка на първичния и индустриалния сектор, разрастване на качествената заетост чрез повишаване на относителния дял на заетите с висша квалификация, базирана на степените на висшето образование, нарастване и на дела на заети специалисти със средна професионална квалификация. Тези структурни трансформации предполагат сериозни организационно-управленски и експертно-аналитични и проектантски усилия. Очертаните мерки имат не само превантивен характер, но и бъдещ ефект. Тяхната актуалност е продиктувана и от съществуващите остри несъответствия между изискванията на бизнеса и разполагаемата професионална компетентност. В това отношение е важно да се предприеме следното:

❖ Актуализиране на **структурата и номенклатурата на професиите.** Вече интензивно отпадат и се явяват нови професии.

❖ Разработване на **квалификационна рамка по отделни професионални направления и професии** с оглед адаптирането им към изискванията на бизнеса и променящата се среда.

❖ Ускоряване въвеждането на **механизъм за признаване на квалификациите, придобити извън формалната система** на образование и професионална квалификация.

❖ Актуализиране и непрекъснато **адаптиране на учебното съдържание към промените** в теоретичните постижения и иновативни практически решения и нововъведения.

❖ Разработване и прилагане на организационни форми за **взаимно проникване на теоретичната подготовка и практическите умения.**

❖ Изграждане на системата на учене през целия живот като **организационна форма и структура и като материално-техническа инфраструктура**, така че различните образователни степени и организационни форми взаимно да се допълват и да реагират на динамично променящите се потребности на индивидите и на работодателите.

❖ Промяна в отношението и подхода на работодателите към професионалната квалификация и нейното формиране. Организирането на въстъпително и периодично обучение в предприятията се превръща в **производствена необходимост и част от производствения и технологичен процес.** По такъв именно начин се надграждат компетенции, необходими за конкретни работни места, постига се професионално адаптиране към конкретни технологични и организационни условия. Това вече е работодателски интерес и работодателска отговорност и въпрос на корпоративни инвестиции.

❖ Промяна в системата на професионалната квалификация като образователен процес, като организация и управление, като ресурсно осигуряване може да се постигне при условие, че се създават **тесни връзки и работещи механизми на сътрудничество и партньорство между бизнеса, професионалните организации на работниците и служителите (отрасловите и браншовите синдикати) и образователните институции или структури.**

❖ Фокусиране на инициативите, политиките и мерките на Европейската програма „Нови умения за нови работни места” към различни целеви групи. **Всеки индивид, независимо от статуса или състоянието, в което се намира, има нужда от поддържане и актуализиране на своя професионален капацитет.** Това положение трябва да намери адекватно място в националните политики, за да може да се осигури равен достъп на всеки, който изпитва потребност от адаптиране към пазара на труда.

❖ Мобилизиране на финансови ресурси от различни финансови източници така че да се отговори на мащабността на програмата и нейните амбициозни цели като обхват и постижения. **Взаимното допълване на публичните, корпоративните и частните инвестиции е приет принцип на разпределение на финансовите тежести от заинтересованите страни.** Той може да намери успешно приложение и при реализиране на националната програма „Нови умения за нова заетост”. Наред с това е необходимо

да се въведат и конкретни инструменти, доказали своята ефикасност като: **създаване на секторни фондове за обучение особено за нови и перспективни сектори, въвеждане на ваучерна система, откриване на индивидуални сметки и др.**

Подкрепа на трудовата мобилност

3.2.10. В настоящата ситуация наред с традиционните форми на вътрешна мобилност, която безусловно трябва да продължи да се подкрепя финансово и чрез широк достъп до посреднически, консултантски и образователни услуги, особена значимост придобива външната мобилност. Днес **потоците на мобилност са от вън навътре – вече се завръщат трудови емигранти, които носят със себе си полезни трудови навици и квалификации.** Необходимо е да се разработят и финансово осигурят програми за своевременно интегриране на тази социална група към трудовия пазар и системата на заетост.

Оползотворяване на европейските финансови инструменти

3.2.11. В подкрепа на широкомащабните програми за реструктуриране, нарастване на заетостта и повишаване на професионалния капацитет, ЕК осигурява сериозна финансова подкрепа както по линията на нарастване на средствата по структурните фондове, премахване на съфинансирането по някои от програмите, опростяване на административните процедури и улесняване на достъпа, така също и по линията на кредитен ресурс от Европейската банка за възстановяване и развитие. **От тези възможности България трябва да се възползва като предложи атрактивни идеи и работещи механизми с широк социален ефект.** Още на този етап могат да се формулират акцентите: **фокус** – трансфериране на ресурси към най-бедните и най-силно засегнатите от кризата и към младежите, като възрастова група с огромен потенциал да посрещне процесите на реструктуриране на заетостта; **приоритет** – реструктуриране и формиране на нови компетенции за реструктуриращи се сектори, дейности, предприятия.

Усъвършенстване на организационните и информационните механизми на трудовия пазар

3.2.12. Достъпът до заетост чрез информирание, консултиране, посредничество, включително и чрез мобилност от и към страната са

важни инструменти за динамизиране на пазара на труда и за съгласуване на търсенето и предлагането. Информационно-техническата база позволява да се ускорява процесът на реализиране на контакта и контракта между работниците и служителите и работодателите, както и за изграждане на **Единна национална система за търсене и предлагане на работна сила, като се синхронизира с европейска система** за информиране и посреднически услуги на терена на отворените европейски трудови пазари.

3.2.13. Динамиката и конюнктурата на трудовите пазари налагат вземането на бързи и рискови решения от работодатели, индивиди, държавни институции, социални партньори. Сега съществуващите информационни системи и източници не са достатъчно надеждни по отношение на необходимата вече конкретност и скорост на движение на информацията. Това налага изграждането на **алтернативни системи за наблюдение на трудовите пазари** по отношение на такива характеристики като търсени професии, актуалност на професионалната квалификация, динамика на свободните работни места, динамика на потоците на трудовите пазари и друга информация, която да отразява своевременно и адекватно конюнктурните и структурните промени на пазара на труда.

3.3. Очертаните конкретни идеи и предложения не могат да изчерпат целия набор от възможни инициативи. Още повече редица от тях, макар и под различни форми и в името на други цели, вече се прилагат в социалната практика чрез Националните планове за заетост. В случая се **открояват тези, които имат актуално значение в смисъла на европейските антикризисни програми за икономическо възстановяване и реструктуриране**. Водещият принцип при миксирането на различните политики и мерки в рамките на отделни предприятия, секторни и национални програми не бива да се свежда само до адаптиране към конкретиката и спецификата, но до постигане на синергичен ефект от тяхното прилагане. А това означава отделните предложения взаимно да се допълват и подкрепят.

Доц. Лалко Дулевски
ПРЕДСЕДАТЕЛ НА ИКОНОМИЧЕСКИЯ И СОЦИАЛЕН СЪВЕТ